

Przestrzenne aspekty poziomu życia ludności Gwatemali

Spatial Aspects of the Standard of Living in Guatemala

Streszczenie

Poziom życia jest kategorią badawczą, której pomiar najczęściej oparty jest na podstawie wielowymiarowych wskaźników. Dobranie jednego uniwersalnego wskaźnika w celu zbadania problemu różnicowania warunków życia człowieka jest zadaniem trudnym. W poniższym opracowaniu dokonano analizy przestrzennego różnicowania poziomu życia ludności na obszarze Gwatemali w podziale na gminy (hiszp. *municipios*). Wzięto pod uwagę wskaźniki najczęściej stosowane w analizach międzynarodowych do badania poziomu życia ludności. Omówiono przestrzenne różnicowanie wskaźnika rozwoju społecznego, indeksu wykluczenia (marginalizacji) oraz wskaźnika ubóstwa. Ponadto zwrócono uwagę na kwestie bezpośrednio związane z poziomem życia mieszkańców: zjawisko analfabetyzmu, nieuczęszczenie do szkoły, zagadnienia etniczne oraz charakter miejsca zamieszkania (miasto/wieś).

słowa kluczowe: poziom życia, Gwatemala, indeks wykluczenia, wskaźnik ubóstwa, różnicowanie etniczne

Wprowadzenie

Pojęcie poziomu i jakości życia pojawia się coraz częściej w literaturze, zarówno polskiej, jak i zagranicznej. Ze względu na wielowymiarowość zjawiska, które może być badane w bardzo wielu aspektach, jest to zagadnienie często podejmowane m.in. przez geografów, ekonomistów, socjologów, statystyków, a także w pracach z zakresu polityki społecznej. W geografii światowej tego typu tematykę podejmowano już w latach 70. XX w. (Zborowski, Winiarczyk-Raźniak 2007). Istotnym problemem często spotykanym w literaturze przedmiotu jest dosyć swobodne posługiwanie się pojęciami „poziomu życia” i „jakości życia”, które traktowane są jako synonimy (Winiarczyk-Raźniak 2008). Często są one mylone lub używane zamiennie, co utrudnia prowadzenie analiz porównawczych. Dodatkowym utrudnieniem w prowadzeniu badań z tego zakresu jest funkcjonowanie w literaturze wielu dodatkowych pojęć, określających poziom zaspokojenia potrzeb zarówno pojedynczych osób, jak i całych społeczeństw. Zaliczane są do nich takie terminy, jak: poziom życia, jakość życia, warunki bytu, standard życia, stopa

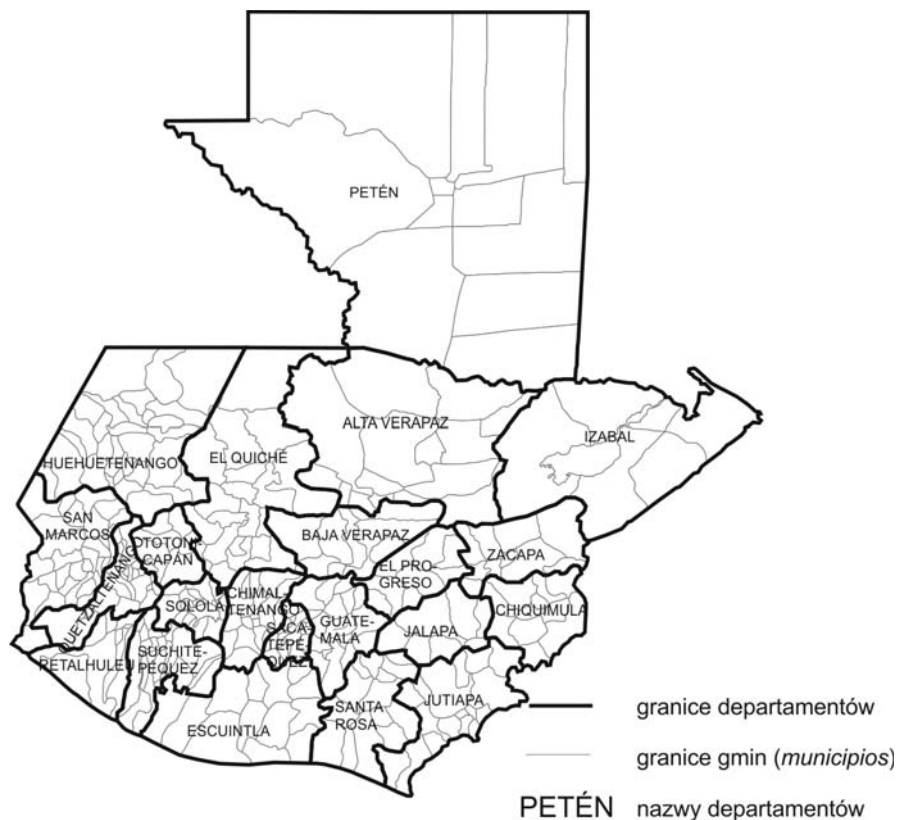
życiowa, dobrobyt, konsumpcja, sposób życia czy też styl życia (Zborowski 2004, 2005).

Najbardziej uniwersalną definicją jest ta mówiąca o poziomie życia rozumianym jako „stopień zaspokojenia potrzeb ludzkich, wynikający z konsumpcji dóbr materialnych i usług” (Bywalec 1986: 36). Poziom życia jest zatem kategorią obiektywną i mierzy się go za pomocą wskaźników o charakterze policzalnym, wymiernym. Jednym z głównych problemów w badaniach z tej dziedziny jest dostępność danych źródłowych, utrudniających kompleksowe ujęcie poziomu życia. Inny charakter ma jakość życia, która może być rozumiana dwójako: *sensu largo* (szersze ujęcie) lub *sensu stricto* (węższe ujęcie). Jakość życia *sensu stricto* jest subiektywną oceną poziomu życia, natomiast *sensu largo* stanowi ogół warunków życia ludności, ocenianych kategoriami zarówno obiektywnymi, jak i subiektywnymi (Zborowski 2004). Zatem w obu tych ujęciach jakość życia musi być badana w sposób subiektywny, co determinuje źródła wykorzystywanych danych. Jakość życia określa zadowolenie z poziomu zaspokojenia potrzeb, jest więc kategorią subiektywną i jej pomiar jest znacznie utrudniony – przedstawiana jest za pomocą analizy opinii, odczuć i osądów poszczególnych jednostek.

W artykule przedstawiono przestrzenne zróżnicowanie poziomu życia ludności na obszarze Gwatemali. Celem opracowania jest analiza poziomu życia badana za pomocą najczęściej stosowanych w tej dziedzinie wskaźników: rozwoju społecznego, indeksu wykluczenia (marginalizacji) oraz wskaźnika ubóstwa. Analizie poddano ponadto kwestie bezpośrednio związane z poziomem życia ludności w Gwatemali. Wzięto pod uwagę poziom analfabetyzmu, zjawisko nieuczęszczania do szkoły, kwestie etniczne oraz charakter miejsca zamieszkania (miasto–wieś). Podstawą analiz empirycznych były dane spisu powszechnego z 2002 r. (najnowsze dostępne na poziomie gmin). Nowsze dane publikowane są obecnie na poziomie departamentów, co utrudnia przestrzenne analizy, nie dając pełnego obrazu zróżnicowań. Na ryc. 1 przedstawiono podział administracyjny kraju, będący podstawą przestrzennego ujęcia prezentowanych analiz.

Poziom życia w Gwatemali w świetle wybranych wskaźników

Wskaźnik rozwoju społecznego (HDI) to wskaźnik służący do pomiaru trzech podstawowych wymiarów rozwoju człowieka: długiego i zdrowego życia, wiedzy oraz godnego standardu życia (za: www.hdr.undp.org). Komponentem opisującym kwestie demograficzno-zdrowotne jest średnia długość życia człowieka (średnia liczba lat, którą człowiek ma do przeżycia od chwili

Ryc. 1. Podział administracyjny Gwatemali

Źródło: opracowanie własne.

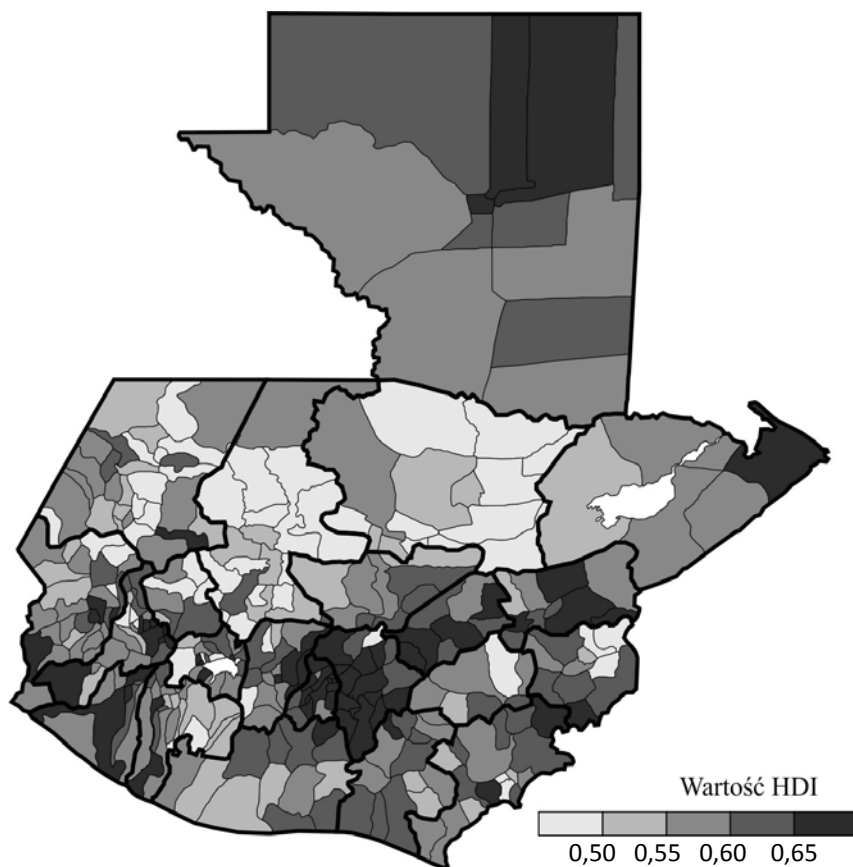
narodzin). Kwestie edukacyjne analizowane są na dwóch płaszczyznach: przez określenie średniej liczby lat poświęconych na kształcenie, uzyskiwanych przez osoby w wieku 25 lat i starszych, oraz oczekiwanej liczby lat edukacji dla dzieci rozpoczynających proces kształcenia. Wskaźnik świadczący o standardzie życia opisywany jest za pomocą dochodu narodowego *per capita* w USD, liczonego według parytetu nabywczego waluty (*purchasing power parity*, PPP \$). Wartości minimalne i maksymalne wskaźnika zawierają się w przedziale od 0 do 1.

Wartość wskaźnika HDI w Gwatemali systematycznie rośnie, zarówno jego wartość ogólna, jak i jego poszczególne komponenty. O ile w latach 80. XX w. kształtował się on na poziomie 0,428, to na początku XXI w. wzrósł do 0,525 (*Guatemala. HDI values...* 2011), a w 2010 r. wyniósł 0,573, plasując kraj w grupie państw średnio rozwiniętych pod względem rozwoju społecznego (tab. 1). W układzie departamentów najwyższe wartości zanotowano

Tab. 1. Wskaźnik HDI w Gwatemali w latach 1980–2010

Rok	Średnia długość życia	Oczekiwana liczba lat edukacji	Średnia liczba lat edukacji	Dochód narodowy	Wartość wskaźnika HDI
1980	57,3	6,0	2,4	3 868	0,428
1985	59,6	6,1	2,7	3 178	0,437
1990	62,2	6,7	3,0	3 250	0,462
1995	64,9	7,3	3,2	3 631	0,490
2000	67,8	8,7	3,5	3 918	0,525
2005	69,7	10,0	3,6	4 010	0,550
2010	70,9	10,6	4,1	4 144	0,573

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Guatemala. HDI values...* 2011.

Ryc. 2. Wskaźnik HDI w Gwatemali (2002)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Indice de desarrollo...* 2005.

departamencie Gwatemala (0,795), na którego terenie zlokalizowana jest stolica kraju. Na drugim miejscu znalazł się departament Sacatepéquez (0,708), w pozostałych departamentach wartości kształtowały się poniżej 0,700 (ryc. 2). Najniższym poziomem rozwoju społecznego charakteryzowały się departamenty Quiché (zaledwie 0,508), Alta Verapaz (0,514) oraz Totonicapán (0,540). W połowie departamentów wartość wskaźnika rozwoju społecznego nie przekracza 0,600. Analizując wyniki na poziomie gmin, można zauważyć, iż minimalne wartości rozpoczynają się od wielkości ok. 0,306 w departamencie Huehuetenango. Pozostałe gminy charakteryzujące się minimalnymi wartościami wskaźnika reprezentowały departamenty Quetzaltenango, Totonicapán oraz Quiché. Z kolei maksymalne wartości koncentrują się w granicach departamentu Gwatemala, w którym w pięciu gminach wartość wskaźnika przekracza poziom 0,800 (najwyższą wartość osiągnęła gmina Petapa – 0,828). Pozostałe gminy, które osiągnęły również bardzo wysoki poziom rozwoju społecznego zlokalizowane są w departamentach Sacatepéquez i Quetzaltenango. Zróżnicowanie przestrzenne wartości wskaźnika HDI wskazuje wyraźnie na obszar centralny kraju – czyli gminy departamentu Gwatemala – gdzie te wartości są najwyższe, w opozycji do większości departamentu Alta Verapaz i Quiché.

Wykluczenie społeczne, znane również pod pojęciem marginalizacji, jest zjawiskiem strukturalnym, które może mieć wiele źródeł. Jednym z nich są uwarunkowania historyczne. Jest to negatywny stan lub proces, mogący przejawiać się na wielu płaszczyznach. Może być on rozumiany m.in. jako ocena życia ludzi, wyrażająca się np. poczuciem niższości. Wykluczenie społeczne może być również traktowane jako charakterystyka negatywnej pozycji człowieka i przejawia się zarówno niskim poziomem dobrobytu, jak i niezdolnością do skutecznego uczestnictwa w życiu społecznym (np. przez pracę, dostęp do uprawnień, do prawnych instrumentów zabezpieczenia roszczeń *etc.*). Marginalizacja może również przejawiać się charakterystycznymi dla określonych społeczeństw stosunkami społecznymi, w których różnym jednostkom lub grupom odmawia się dostępu do dóbr, usług, aktywności i zasobów, które są warunkami obywatelskiego uczestnictwa (Gore, Figueiredo 2003). Zjawisko wykluczenia społecznego istnieje we wszystkich społeczeństwach, jednak w poszczególnych społeczeństwach ma różne znaczenia i przejawia się w różnych formach, dlatego też ważne jest odpowiednie dostosowanie metody badawczej oraz zespołu wskaźników opisujących ten stan lub proces w konkretnym państwie. Jak pisze Amartya Sen, można być wykluczonym w wielu kwestiach, m.in. z środków do życia, bezpieczeństwa, stałego zatrudnienia, zarobków, kredytów lub posiadania ziemi, mieszkalnictwa, minimalnego lub przeciętnego poziomu konsumpcji, edukacji, kapitału wiedzy i kultury, państwa opiekuńczego, obywatelstwa

i równości względem prawa, uczestnictwa w demokracji, dóbr publicznych; narodu lub dominującej rasy, rodziny i towarzystwa; szacunku, spełnienia oraz zrozumienia (Sen 2000).

W Gwatemali do skonstruowania indeksu wykluczenia społecznego w 2002 r. wzięto pod uwagę trzy wymiary. Były to:

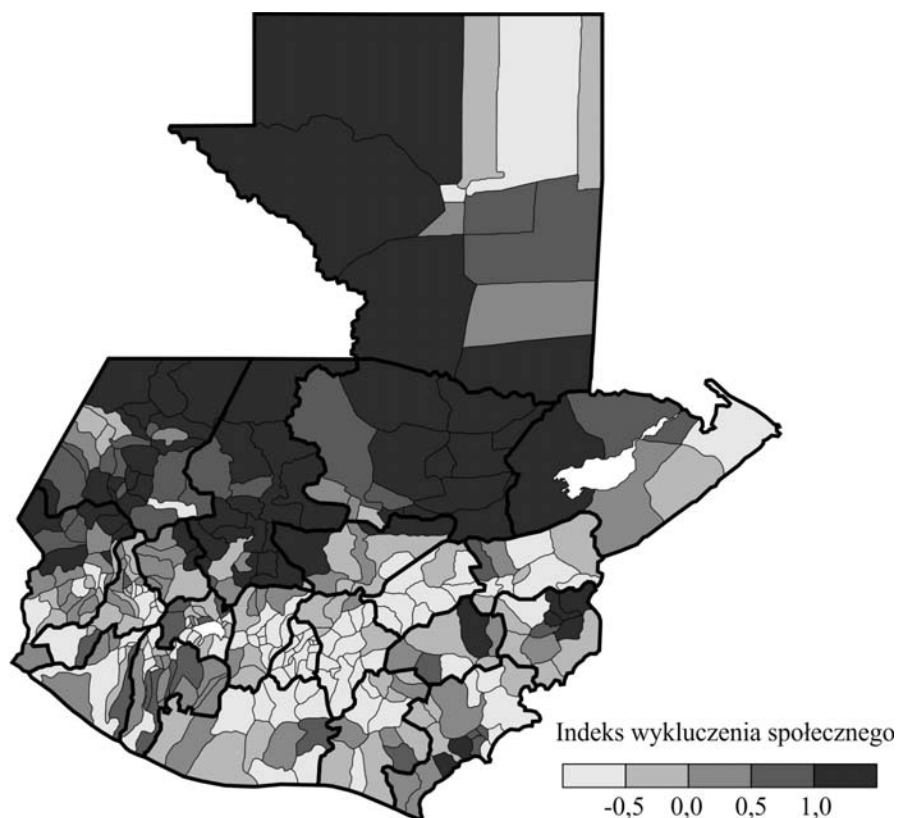
- poziom edukacji, mierzony poziomem analfabetyzmu wśród ludności w wieku 15 lat i starszej oraz – w tej samej grupie wiekowej – udziałem osób, które nie ukończyły pierwszego poziomu edukacji szkolnej;

- warunki mieszkaniowe, do których opisu poddano analizie wiele cząstkowych mierników, takich jak: udział ludności w mieszkaniach nieposiadających dostępności do wody, w mieszkaniach z podłogą w formie klepiska ziemnego, bez elektryczności oraz sanitariatu; poza wyposażeniem mieszkań wzięto pod uwagę również przepełnienie mieszkań;

- rozmieszczenie ludności, a dokładnie udział ludności wiejskiej w ogóle mieszkańców kraju (*Concepto y dimensiones...* 2002).

W Gwatemali w układzie departamentów najlepsza sytuacja występuje w departamencie Gwatemala (wartość indeksu –2,56), na drugim miejscu, z wartością –1,86, znalazł się departament Sacatepéquez. Przeciwnie biegun reprezentują departamenty Alta Verapaz i Quiché, w których zanotowano wartości dodatnie, przekraczające 1 (odpowiednio 1,69 oraz 1,47). Z kolei w układzie gmin najniższe wartości, a co za tym idzie również najlepszą sytuację, zanotowano w gminach należących do departamentu Gwatemala (w tym gmina Gwatemala z minimalnym poziomem wskaźnika wykluczenia na poziomie –2,68) oraz w gminach sąsiedniego departamentu Sacatepéquez (m.in. gmina Antigua Guatemala) i departamentu Quetzaltenango (w którym najniższy poziom wykluczenia zanotowano w stolicy departamentu – w gminie o tej samej nazwie; ryc. 3). Analizując przestrzenne rozmieszczenie wartości wskaźnika, warto zwrócić uwagę na podział kraju na dwie części: południową, gdzie generalnie wartości wskaźnika są niższe, oraz północną, z wyższymi wartościami.

Kolejnym wskaźnikiem używanym do analizy poziomu życia ludności jest wskaźnik poziomu ubóstwa. Nie istnieje jedna uniwersalna definicja ubóstwa, ponieważ poczucie życia w ubóstwie często charakteryzowane jest w sposób subiektywny. W różnych regionach świata też zwraca się uwagę na inne aspekty oraz potrzeby (minimalne), których niezaspokojenie świadczy o ubóstwie. Definicje ubóstwa i jego przyczyn różnią się w zależności od płci, wieku, kręgu kulturowego oraz wielu innych kwestii społecznych i gospodarczych. W literaturze spotkać można dużą liczbę definicji ubóstwa, a różni autorzy starają się tę wieloaspektową kwestię ująć jak najpełniej. Bank Światowy definiuje ubóstwo jako niemożność osiągnięcia minimalnego standardu życiowego. Ta definicja obejmuje wiele wymiarów, do których

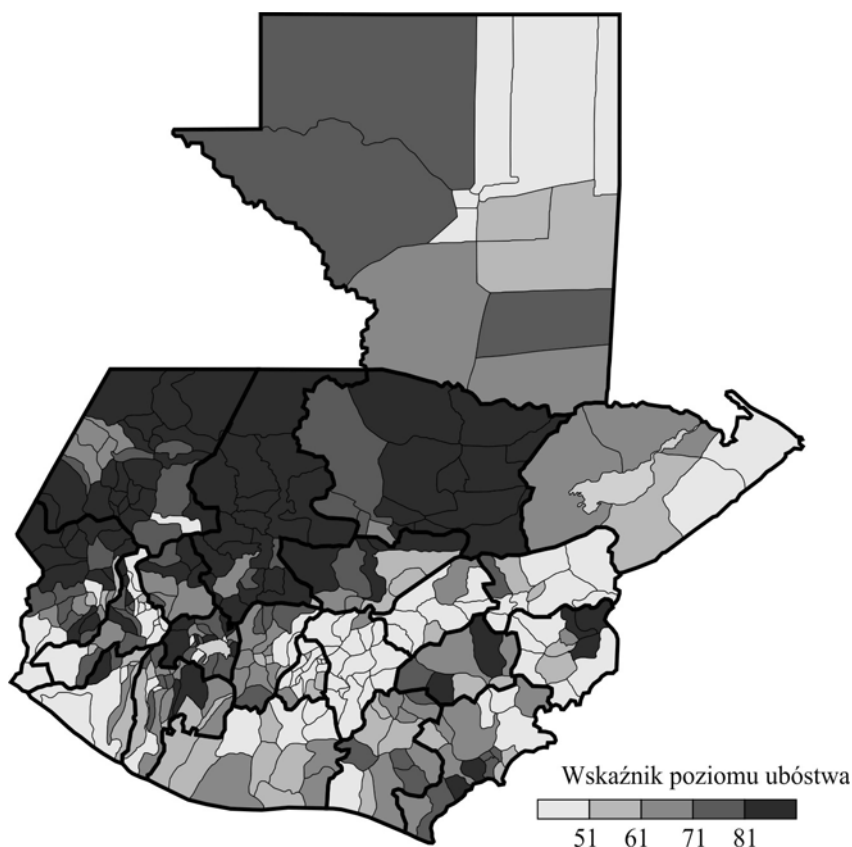

Ryc. 3. Wykluczenie społeczne w Gwatemali (2002)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Indice de marginación...* 2007.

zaliczane są m.in. niskie dochody i niemożność uzyskania podstawowych towarów i usług, niski poziom ochrony zdrowia i edukacji, problemy z dostępem do czystej wody i urządzeń sanitarnych. Z kolei Amartya Sen rozumie ubóstwo nie tyle jako bezpośredni brak dochodów, ale jako niezdolność do pełnowartościowego życia, spowodowaną niedostatkami środków ekonomicznych (Sen 2000).

Wybór wskaźnika uzależniony jest zarówno od przyjętej definicji ubóstwa, jaki i od dostępności danych oraz od celu, dla którego przeprowadza się pomiar zjawiska. Najczęściej w pomiarze ubóstwa wykorzystywane jest podejście ekonomiczne ze względu na fakt, iż dochód i spożycie uznawane są za główne wyznaczniki poziomu życia (Feres, Mancero 2001). W przypadku Gwatemali do określenia poziomu ubóstwa wykorzystano złożony indeks biorący pod uwagę wiele wskaźników dotyczących dochodów gospodarstw domowych, konsumpcji oraz wyposażenia mieszkań (w szerokim zna-

Ryc. 4. Wskaźnik poziomu ubóstwa w Gwatemali (2002)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Poblacion pobre...* 2002.

czeniu). Dane dotyczące poziomu ubóstwa w kraju (na różnych poziomach generalizacji) prezentują udział procentowy osób pogrążonych w ubóstwie w ogólnej ludności danego obszaru.

Poziom ubóstwa w Gwatemali na poziomie departamentów jest bardzo zróżnicowany. Minimalne wartości charakteryzowały departament Gwatemala – zaledwie 14,2%. Może to być związane z dużymi powiązaniem międzynarodowymi obszaru metropolitalnego Ciudad Guatemala, wyrażającymi się obecnością dużej liczby przedstawicielstw firm zagranicznych, w których mieszkańcy mogą znaleźć zatrudnienie (Raźniak 2012; Winiarczyk-Raźniak, Raźniak 2012; Raźniak, Winiarczyk-Raźniak 2013). Choć na drugim miejscu znalazł się departament Sacatepéquez, to jednak w jego przypadku wartość wskaźnika była już dwupółkrotnie wyższa: 36,1%. Naj-

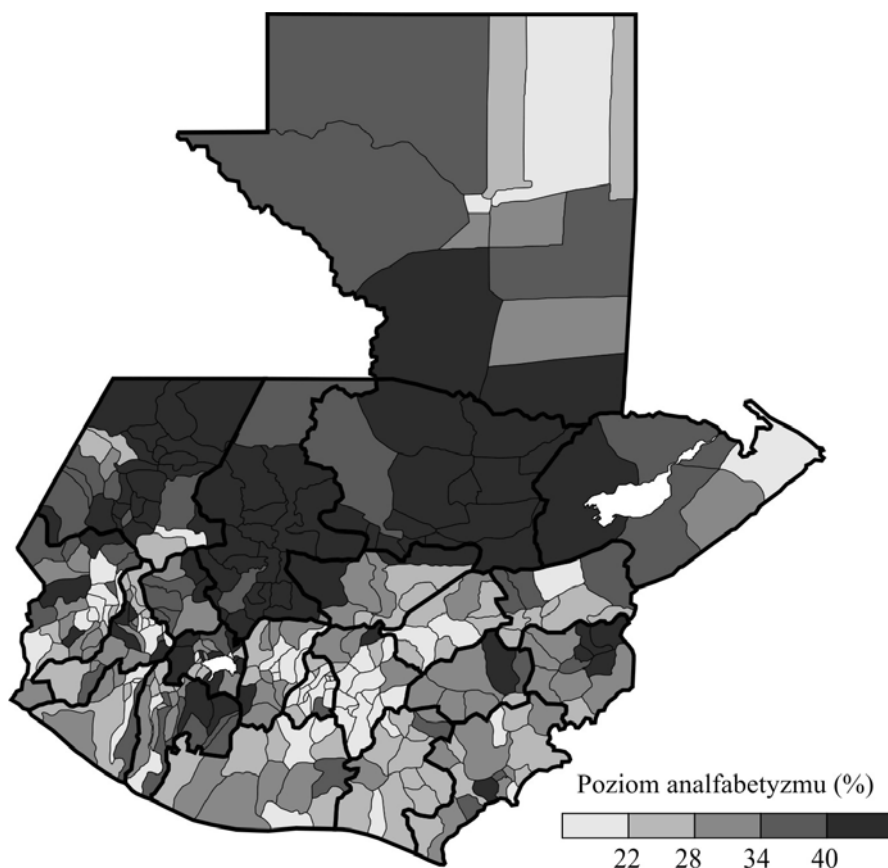
wyższe wartości wskaźnika ubóstwa (powyżej 80%) zanotowano w departamentach Alta Verapaz oraz Quiché (odpowiednio 84,1 i 84,6%). Z kolei gminy zamieszkałe przez najuboższą ludność zlokalizowane były na terenie głównie departamentu Huehuetenango (pięć najuboższych gmin w Gwatemali – wartości wskaźnika ubóstwa kształtowały się w nich powyżej 94%). Najniższe wartości wskaźnika zanotowano w departamencie Gwatemala, a przede wszystkim na terenie samej stolicy kraju (w gminie Gwatemala wartość wskaźnika ubóstwa kształtowała się na poziomie 6,3%). Rozmieszczenie wartości wskaźnika wskazuje na podział kraju na dwie części: południowo-zachodnią, o niższych wartościach wskaźnika, i północno-wschodnią, charakteryzującą się wyższym poziomem ubóstwa (ryc. 4).

Poziom wykształcenia oraz zróżnicowanie etniczne Gwatemali

Istotnym czynnikiem wpływającym na poziom życia ludności jest uzyskanie wykształcenie. Jest ono bardzo często związane z uzyskaniem odpowiednich kwalifikacji zawodowych, zatem wpływa bezpośrednio na zróżnicowanie struktury zawodowej społeczeństwa. Poziom wykształcenia ma ważny wpływ na zróżnicowanie szans życiowych poszczególnych jednostek oraz poziom dochodów gospodarstw domowych. To z kolei determinuje poziom życia poszczególnych gospodarstw domowych oraz pozycję społeczną jednostek. Warto zauważyć, iż poziom wykształcenia rodziców w istotny sposób warunkuje poziom edukacji dzieci (Goodman 1997). Taka sytuacja występuje, ponieważ inteligencja docenia wartość wyższego wykształcenia, równocześnie też posiada środki finansowe zapewniające dostęp do kosztownej nauki na wyższym poziomie (Domański 2002). Wykształcenie determinuje także konsumpcję, zarówno od strony wielkości i struktury potrzeb (wpływając na nasilenie ich intensywności), jak i od strony możliwości ich zaspokojenia (przez posiadanie odpowiednich możliwości ekonomicznych).

Istotnym wskaźnikiem charakteryzującym poziom podstawowej edukacji jest umiejętność czytania i pisania. Można wyróżnić wiele czynników wpływających na poziom analfabetyzmu. Wśród nich istotne znaczenie mają kwestie ekonomiczne. Związane są one zarówno z brakiem możliwości finansowych rodziców, którzy nie mogą posłać dzieci do szkoły, jak i z koniecznością podjęcia pracy zarobkowej przez dzieci, uniemożliwiającej uczęszczanie do szkoły. Dzieje się tak pomimo uregulowań prawnych nakładających na obywateli Gwatemali obowiązek nauki do 15 roku życia (*Inclusión educativa...* 2008).

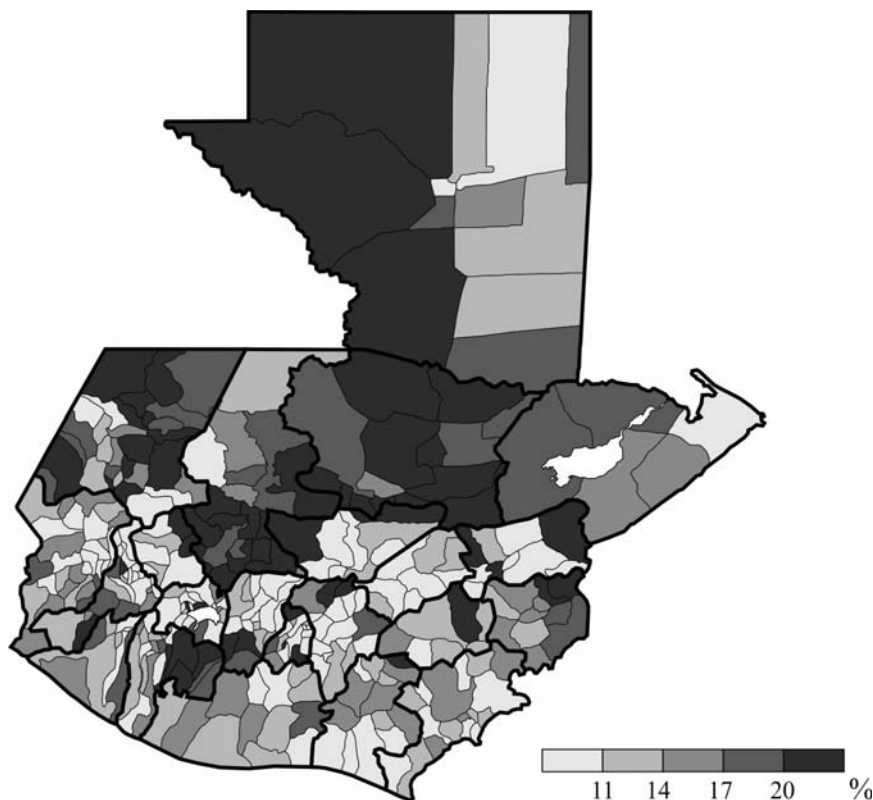
W Gwatemali poziom analfabetyzmu w grupie ludności w wieku powyżej siedmiu lat wynosi prawie 29%. Spośród wszystkich departamentów najgor-

Ryc. 5. Poziom analfabetyzmu wśród ludności w wieku powyżej 7 lat (2002)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Población mayor de 7 años alfabetizada...* 2002.

sza sytuacja występuje w trzech z nich, w których poziom analfabetyzmu w badanej grupie ludności przekroczył 40%. Były to (dane z 2002 r.): Quiché, Alta Verapaz i Sololá. W Quiché prawie połowa ludności w wieku powyżej siedmiu lat nie potrafiła czytać i pisać. Natomiast najlepszą sytuacją pod tym względem zanotowano w dwóch departamentach, w Gwatemali i Sacatepéquez. W tych jednostkach odsetek analfabetów w grupie ludności w wieku powyżej 15. lat kształtował się poniżej 20% (Gwatemala – 12,2%, Sacatepéquez – 17,4%). Na poziomie gmin najwyższe wartości wskaźnika analfabetyzmu występowały w gminach położonych na obszarze departamentów Quiché, Huehuetenango oraz jedna gmina z departamentu San Marcos (El Tumbador), która pod tym względem charakteryzuje się najgorszą sytuacją w kraju (ryc. 5). W analizie przestrzennej rozmieszczenia wskaź-

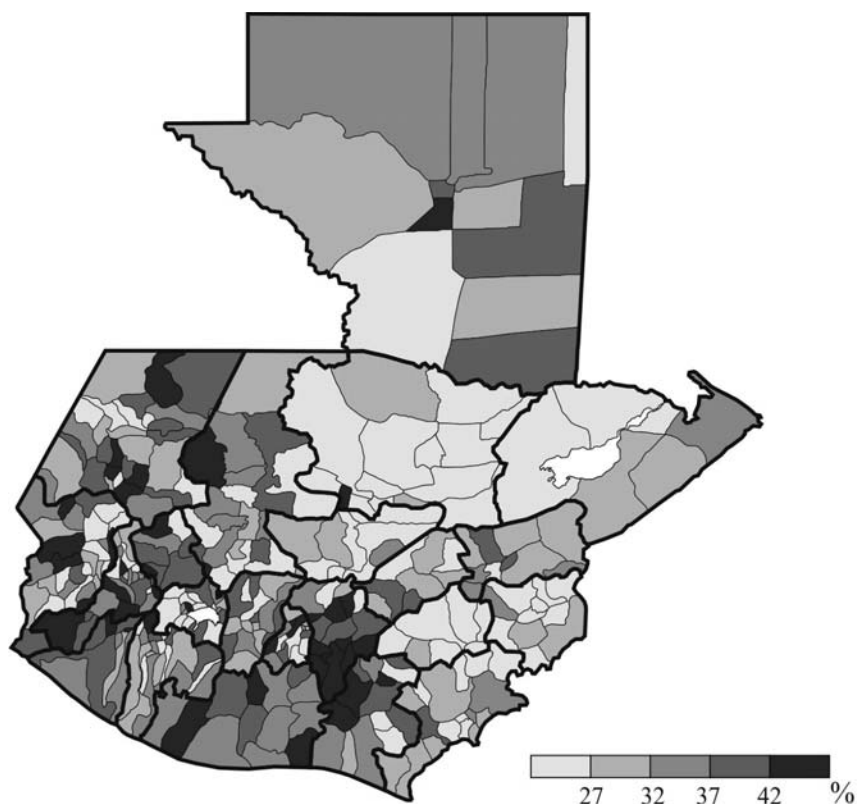

Ryc. 6. Odsetek dzieci w wieku 7–14 lat nieuczęszczających do szkoły (2002)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Población mayor de 7 años alfabetizada...*, 2002.

nika uwagę zwraca podział kraju na dwie części (z wyjątkiem pojedynczych gmin): południową (charakteryzującą się niższymi wartościami wskaźnika analfabetyzmu) oraz północną (w której te wartości są wyższe, a w niektórych przypadkach bardzo wysokie).

Istotną kwestią jest, iż zjawisko analfabetyzmu jest zróżnicowane nie tylko przestrzennie, ale również społecznie. W przypadku poziomu analfabetyzmu istnieją znaczne różnice, z którymi władze muszą się zmierzyć, aby w konsekwencji wpłynąć na podniesienie standardu życia ludności i zmniejszenie nierówności społecznych. Według E.P. Pallas i J.R. Laguny (2007) wyższy poziom analfabetyzmu notowany jest wśród mieszkańców obszarów wiejskich, kobiet, ludzi ubogich oraz osób należących do grup etnicznych. Ponadto należy zwrócić uwagę na fakt zróżnicowania ekonomicznego i et-

Ryc. 7. Odsetek dzieci w wieku 7–14 lat nieuczęszczających do szkoły z powodów finansowych (2002)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Población mayor de 7 años que...* 2002.

nicznego analfabetów: w grupie 10% najuboższych osób 42% jest analfabetami i równocześnie w połowie jest to ludność *etniczna*, zaś w grupie 10% najbogatszych osób tylko 6% jest analfabetami i zaledwie 14% należy do jednej z grup etnicznych.

Jak wspomniano, decydującym czynnikiem wpływającym na poziom analfabetyzmu jest nieuczęszczanie do szkoły (na różnych poziomach). Ryc. 6 prezentuje odsetek dzieci w wieku 7–14 lat, które z różnych powodów nie uczęszczały do szkoły w 2002 r. W całym kraju w 2002 r. udział ten kształtował się na poziomie 13,7%. Największy odsetek dzieci nieuczęszczających do szkoły zanotowano w gminach należących do departamentów Totonicapán (maksymalna wartość – 39,6%), Huehuetenango, Chiquimula, Quiché oraz Alta Verapaz (w tych jednostkach ponad 1/3 dzieci w wieku

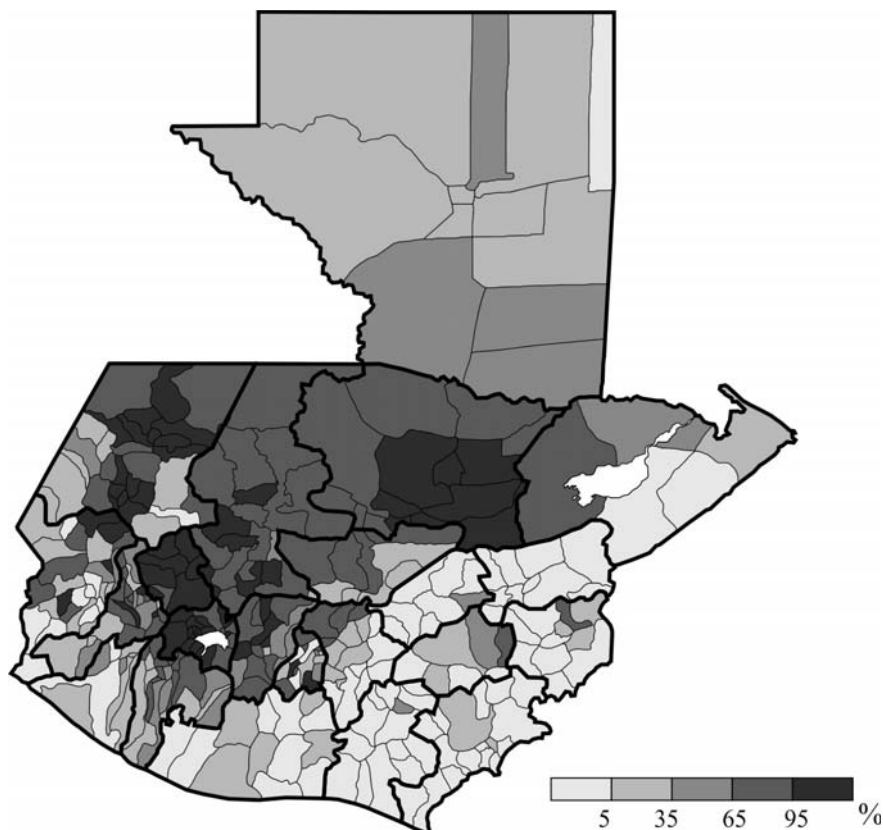
7–14 lat nie ma możliwości nauki). Minimalne wartości dotyczyły gmin położonych w centrum kraju – przede wszystkim w departamentach Sololá, Quetzaltenango oraz Gwatemala (były to wartości kształtujące się na poziomie poniżej 5%).

Wśród przyczyn nieuczęszczania do szkoły podawano m.in. brak środków finansowych, konieczność pracy, brak zgody rodziców lub chęci samego dziecka do nauki, a także brak szkoły. Spośród tych przyczyn największe znaczenie miały kwestie finansowe. 1/3 rodzin dzieci niekorzystających z edukacji nie ma odpowiednich środków finansowych bądź też dzieci muszą prowadzić działalność zarobkową. Co charakterystyczne, wysokie wartości udziału dzieci nieuczęszczających do szkoły z powodów finansowych zanotowano w gminach zlokalizowanych w pobliżu dużych miast (m.in. gmina Villa Canales położona na południe od miasta Gwatemala) oraz w gminach położonych na obszarach o dużym udziale terenów rolnych (ryc. 7).

Z poziomem życia jest ściśle związana struktura etniczna mieszkańców. Przestrzenny rozkład procentowego udziału ludności indiańskiej w ogóle mieszkańców bardzo przekłada się na niskie wskaźniki poziomu życia. Regiony, w których zaobserwowano trudną sytuację pod względem poziomu życia mieszkańców, to tereny zamieszkane w większości przez ludność Maya (ryc. 8). Najwyższy udział ludności tubylczej zanotowano w gminach położonych w departamentach Sololá, Huehuetenango, Totonicapán, Quetzaltenango oraz Quiché. Z raportu Banku Światowego wynika, iż w Gwatemali ludność Maya stanowi 58% ludności ubogiej oraz 72% osób skrajnie ubogich. Ponad 3/4 ludności Maya żyje w nędzy, w porównaniu z 41% ludności hiszpańskojęzycznej. Ubóstwo jest również głębsze i bardziej dotkliwe wśród ludności indiańskiej (*Poverty in Guatemala...* 2003; Little 2005).

Istotne dla poziomu życia, jaki reprezentowany jest w poszczególnych społecznościach, ma miejsce zamieszkania, a konkretnie czy jest to obszar miejski czy tereny wiejskie. Obserwuje się odwrotną korelację pomiędzy odsetkiem ludności, zamieszkującej tereny miejskie w gminie a wartościami wskaźników dotyczących rozwoju społecznego, ubóstwa czy też wykluczenia. W Gwatemali gminy charakteryzujące się wysokim wskaźnikiem urbanizacji (poza obszarami dużych miast) zlokalizowane są głównie na terenie departamentu Gwatemala, Quetzaltenango oraz Sacatepéquez. Natomiast najniższe wartości wskaźnika urbanizacji reprezentowane są w gminach należących do departamentów Huehuetenango, Quiché oraz San Marcos.

Strategie mające na celu redukcję ubóstwa wśród ludności mieszkającej na terenach wiejskich zakładają m.in. wprowadzanie nowych gatunków upraw (Winiarczyk-Raźniak 2009). Coraz większego znaczenia w produkcji rolnej w Gwatemali nabierają towary NTAEs (*non-traditional agricultural exports* – nietradycyjne rolne towary eksportowe).

Ryc. 8. Rozmieszczenie ludności indiańskiej na terenie Gwatemali (2002)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Distribución de la población...*, 2002.

Należą do nich takie towary jak: groszek, brokuły, miniaturowe warzywa oraz mango (Krznaric 2005). Uprawa tych produktów jest dla rolników korzystniejsza pod względem ekonomicznym oraz zapewnia większe bezpieczeństwo finansowe, chociaż nie pozwala na kontynuację tradycyjnego zajęcia Indian, jakim jest uprawa *milpa*. Dlatego też wielu z nich, pomimo perspektywy wyższych dochodów, kontynuuje tradycyjną formę upraw, ponieważ tego typu rolnictwo jest ważną częścią identyfikacji kulturowej (Hamilton, Fischer 2005).

Podsumowanie

Poziom życia ludności w Gwatemali badany różnymi metodami – za pomocą wskaźnika rozwoju społecznego, indeksu wykluczenia (marginalizacji)

oraz wskaźnika ubóstwa – wykazuje, iż istnieją w kraju regiony w szczególny sposób upośledzone pod tym względem. Istnieją departamenty, w których mieszkańcy wielu gmin borykają się z problemem ubóstwa, wynikającym z nieodpowiedniej infrastruktury, niskich dochodów, nierówności w dostępności do usług i różnego rodzaju szans. Są to gminy zlokalizowane w szczególności w departamentach Alta Verapaz, Quiché oraz Huehuetenango. Istnieją odpowiednie plany strategiczne, zarówno na poziomie krajowym i departamentalnym, jak i poszczególnych gmin, które za jeden z głównych celów stawiają sobie poprawę warunków życia ludności. Tego typu plany, mające na celu ograniczenie ubóstwa i rozwój obszarów wiejskich, powinny jednak pociągać za sobą państwowe inwestycje w edukację na obszarach wiejskich oraz rozwój infrastruktury. Tego typu działania mogłyby przyczynić się do wzrostu zatrudnienia w lepiej płatnych zawodach pozarolniczych (Hamilton, Fischer 2005). Istotne są również prawa społeczne, które realizowane na odpowiednim poziomie powinny zapewnić każdemu obywatelowi (bez względu na miejsce zamieszkania czy przynależność do grupy etnicznej) dostęp do szeroko rozumianych zasobów (materialnych i niematerialnych), co umożliwia uczestnictwo w ważnych instytucjach społecznych, a także chroni ludzi przed ubóstwem oraz wielowymiarową depryzacją (Gore, Figueiredo 2003).

Summary

The standard of living is normally measured using multidimensional indicators. It would be very difficult to identify an one universal measure of the standard of living. This paper looks at differences in the standard of living across Guatemala. It uses indicators commonly employed in international studies on the standard of living such as the social development index, social exclusion index and poverty index. Specific social issues are also analyzed. They include illiteracy, school non-attendance, ethnicity and the urban-rural divide.

key words: standard of living, Guatemala, poverty

Literatura

- Bywalec Cz. (1986), *Wzrost gospodarczy a przemiany poziomu życia społeczeństwa w latach 1945–1980*, „Zeszyty Naukowe AE”, 36, 264.
- Concepto y dimensiones de la marginación* (2002), [w:] *Indice de marginación para Guatemala*, Guatemala: SINPET.
- Distribución de la población por grupos étnicos. XI Censo de población y VI de habitación* (2002), Guatemala: Instituto Nacional de Estadística.
- Domański H. (2002), *Główne kierunki zmian w strukturze społecznej*, [w:] M. Marody (red.), *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku*. Warszawa: Scholar, 69–96.
- Feres J.C., Mancero X. (2001), *Enfoques para la medición de la pobreza: breve revisión de la literatura*, Santiago de Chile: Naciones Unidas.

- Goodman N. (1997), *Wstęp do socjologii*, Poznań: Zysk i S-ka
- Gore Ch., Figueiredo J.B. (2003), *Wykluczenie społeczne i polityka przeciwdziałania ubóstwu*, „Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje”, 5, 9–35.
- Guatemala. *HDI values and rank changes in the 2011 Human Development Report* (2011), UNDP.
- Hamilton S., Fischer E.F. (2005), *Maya Farmers and Export Agriculture in Highland Guatemala: Implications for Development and Labor Relations*, „Latin American Perspectives”, 32, 33–58.
- Inclusión Educativa: El Camino del Futuro. Informe Nacional República de Guatemala* (2008), Guatemala: Ministerio de Educación.
- Índice de Desarrollo Humano en 2002. Informe Nacional de Desarrollo Humano* (2005), Guatemala: PNUD.
- Índice de Marginación en 2002. Estudio índice de marginación para Guatemala* (2007), Guatemala: SEGEPLAN, INE, UNFPA.
- Krzniar R. (2005), *The Limits on Pro-Poor Agricultural Trade in Guatemala: Land, Labour and Political Power. Human Development Report Office: Occasional Paper*. New York: Human Development Report Office.
- Little W.E. (2005), *Introduction: Globalization and Guatemala's Maya Workers*, „Latin American Perspectives”, 32, 3–11.
- Pallas E.P., Laguna J.R. (2007), *Equidad de la educación en Guatemala*, Guatemala: USAID, AED.
- Población mayor de 7 años alfabetizada i no alfabetizada* (2002), Guatemala: INE.
- Población mayor de 7 años que no asistio a la escuela* (2002), Guatemala: INE.
- Poblacion pobre. Mapa de pobreza al 2002* (2002), Guatemala: SEGEPLAN, INE.
- Poverty in Guatemala. Report no. 24221-GU* (2003), World Bank.
- Raźniak P. (2012), *Procesy społeczno-ekonomiczne w Krakowskim Obszarze Metropolitalnym*, „Prace Geograficzne UJ”, 129, 63–81.
- Raźniak P., Winiarczyk-Raźniak A. (2013), *Spatial Distribution and Differences in Migration Patterns and Revenues of Gminas in the Kraków Metropolitan Area*, „Bulletin of Geography. Socio-economic Series”, 19, 73–86.
- Sen A. (2000), *Social Exclusion: Concept, Application, and Scrutiny*, Manila: Asian Development Bank.
- Winiarczyk-Raźniak A. (2008), *Wybrane usługi a jakość życia mieszkańców w regionie miejskim Krakowa*, „Prace Monograficzne Uniwersytetu Pedagogicznego”, Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP, 508.
- Winiarczyk-Raźniak A. (2009), *Rolnictwo Gwatemali*, [w:] Z. Górka, A. Zborowski (red.), *Człowiek i rolnictwo*, Kraków: IGiGP UJ, 89–98.
- Winiarczyk-Raźniak A., Raźniak P. (2012), *Migracje wewnętrzne ludności w polskich obszarach metropolitalnych u progu XXI wieku*, Kraków: UP.
- Zborowski A. (2004), *Wybrane aspekty badań jakości i poziomu życia w dużym mieście. XVII Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, Łódź: Wydawnictwo UŁ, 19–30.
- Zborowski A. (2005), *Przemiany struktury społeczno-przestrzennej regionu miejskiego w okresie realnego socjalizmu i transformacji ustrojowej (na przykładzie Krakowa)*, Kraków: IGiGP UJ.

Zborowski A., Winiarczyk-Raźniak A. (2007), *Poziom życia w małych miastach obszaru metropolitalnego Krakowa – centrum versus peryferie*, [w:] K. Heffner, T. Marszał (red.), *Małe miasta w obszarach metropolitalnych*, „Biuletyn KPZK PAN”, 232, 147–163.

Netografia

United Nations Development Programme (UNDP), www.hdr.undp.org.